

L'EDICIÓ GIRONINA DE L'ARS POETICA D'HORACI

DOLORS CONDOM GRATACÒS

Catedràtica de Llatí

El 7 de maig de l'any 1993 l'Institut de Ciències de l'Educació (ICE) i el grup Estudis Clàssics de Girona van organitzar a la nostra universitat un cicle de conferències per commemorar el bimil·lenari de la mort del poeta Horaci, nascut a Venúsia l'any 65 a.C. i mort a Roma el 8 aC.

Les conferències eren destinades, especialment, a professors d'ensenyament secundari. Hi van intervenir els professors Alberto Blecau (*Horaci a la literatura espanyola dels segles XVI i XVII*), Mariàngela Vilallonga (*Horaci a la literatura del Renaixement*), Narcís Figueras (*Notes sobre Horaci a Catalunya*) i jo mateixa, que vaig parlar sobre *l'Edició gironina de l'Arts Poetica del poeta Horaci*.

Aprofitant l'avinentsa del merescut homenatge al Dr. Enric Mirambell, m'ha semblat escaient recuperar bona part d'aquella meua conferència i deixar-ne constància –amb la inclusió dels resultats de noves recerques– en la present miscel·lània, en la qual em plau molt de col·laborar. D'altra banda, el tema del meu treball pot emmarcar-se dins l'àmbit de la reconeguda dedicació del professor Mirambell a l'estudi dels llibres i dels impressors i llibreters de la nostra ciutat. En aquest sentit, és imprescindible, entre altres aportacions, la seva obra *Història de la impremta a la ciutat de Girona*, publicada l'any 1988 dins la Col·lecció de Monografies de l'Institut d'Estudis Gironins, n. 15.¹ Hi trobem un estudi aprofundit sobre la impressió de llibres a casa nostra al llarg del temps i sobre les famílies que es dedicaven a l'art de l'estampa. Entre d'altres, hi destacaren els Oliva i els Bro.

¹ Vegeu també *Els impressors gironins del Renaixement a la Renaixença*, n. 7 de la Col·lecció Patrimoni Cultural, Girona, 2007

De la impremta d'un dels membres de la família Bro, en Miquel Bro, van sortir en la segona meitat del segle XVIII dos llibres de llatinitat, que per les seves característiques tipogràfiques, per la manera d'exposició del seu contingut, per les circumstàncies en què foren escrits i per altres consideracions diverses, no ens costa gaire de classificar-los entre els «llibres rars i curiosos». De la seva edició en va tenir cura un gironí, Pere Bes i Labet, que per les notícies que en tenim sembla que va ésser un personatge singular, captivat per l'antiguitat clàssica, coneixedor de la llengua llatina i molt interessat en la difusió de la seva literatura.²

En les respectives portades d'ambdós llibres figuren, a manera de títol, les designacions següents:

ARTE POETICA de Quinto Horacio Flacco escrita a los Pisones. Traducida al idioma español, è ilustrada con Notas de Erudición. Dirigida a los señores Candidatos de Rhetorica, i principalmente de Poesia. Dedicada al Príncipe de los Apostoles, i Cabeza de la iglesia San Pedro. Por Pedro Bès i Labèt. Natural de Gerona. Cursante del segundo año de Philosophia Thomistica. – Gerona: Por Miguel Brò, Impresor y Librero, en la calle de las Ballesterias.

BUCOLICAS de Publio Virgilio Maron, con la Ecloga a la muerte del Poeta Jayme Vanier y Esplicacion de su primer libro. Traducido todo en lengua castellana. Por Pedro Bes y Labèt natural de Gerona. – Gerona: Por Miguel Brò, Impresor y Librero.

Sobre el segon d'aquests llibres vaig tenir ocasió de parlar-ne en una comunicació llegida a la Universitat de Barcelona amb motiu del VI Simposi d'Estudis Clàssics, celebrat l'any 1981.³

L'historiador Enric Claudi Girbal (1839-1896), en referir-se a Pere Bes, atribueix a aquest només la intervenció en l'edició de l'*Ars poetica o Epistula*

² Vegeu Dolores Condom, «Pere Bes i Labet, un gironí singular del segle XVIII», dins *Revista de Girona*, 1987, n. 124, pàgs. 60-65.

³ Publicat dins *Actes del VI Simposi*. Secció catalana de la SEEC. Facultat de Filologia. Universitat de Barcelona, 1983.

ad Pisones d'Horaci,⁴ però no hi ha dubte que Bes va tenir cura de les dues edicions esmentades i, d'altra banda, és autor també d'altres escrits,

Un recorregut per la història de la literatura llatina a la Roma clàssica, ens situa l'*Ars poetica* horaciana com un tractat de preceptiva literària, base de les preceptives medievals, renaixentistes i neoclàssiques. Els seus 476 hexàmetres ens parlen dels diferents gèneres literaris, de la composició, de l'estil, de la tècnica poètica, del captament de l'escriptor, de la necessitat de la inspiració, sense oblidar l'esforç i el paper social de la poesia.

Pere Bes i Labet, coneixedor de l'interès d'aquesta obra, sobretot,⁵ –diu ell–, per a la formació dels joves estudiants, va emprendre'n la seva edició, que conté el text llatí i la traducció acompanyada de comentaris i observacions molt peculiars.

El fet d'ésser una aportació local del s. XVIII i d'haver-ne tingut cura un gironí, crec que pot justificar a bastament que aquesta obra hagi estat objecte de les meves recerques i n'ofereixi ara els resultats.

L'exemplar de què m'he servit es troba a la biblioteca del nostre Seminari Diocesà. És un llibre en vuitè, amb 13 fulls liminars sense numerar i 128 pàgines que contenen essencialment el text, la traducció i els comentaris de l'*Ars poetica* o *Epistola ad Pisones*. En la portada figura el llarg títol, abans esmentat.

No hi figura la data d'impressió, que segurament seria pels volts de l'any 1768, que és l'any que consta en les «aprovacions».

No ens ha passat desapercebuda la referència que d'aquest opuscle i del seu autor fa Menéndez y Pelayo en les seves obres *Bibliografía hispano-latina clásica*, *Horacio en España* i *Biblioteca de autores españoles*. Afirmar que és un opuscle gairebé desconegut i remarca, sobretot, la descurança tipogràfica de l'edició gironina. En va tenir notícia a través del seu erudit amic Ramón Fernández de Luanco, afeccionat, com ell, a cercar llibres antics i rars.⁶

⁴ Girbal i Nadal, E. Claudi (1867). *Escritores gerundenses*, Girona, 50-55.

⁵ Cal tenir en compte que l'*Ars poetica* d'Horaci des de l'edat mitjana i el Renaixement ha estat un factor de gran interès en els diversos aspectes de la teoria literària.

⁶ Fernández de Luanco era catedràtic de la Universitat de Barcelona i Inspector d'Ensenyament. En compliment d'aquesta funció inspectora li corresponia venir alguna vegada a Girona; ens consta que hi sojornà l'any 1882 i podria ésser que fos aleshores quan va conèixer el llibre en qüestió. Menéndez y Pelayo fa esment d'unes notícies rares i curioses que el seu amic li aportà.

De l'autor, el gironí Pere Bes i Labet, el polígraf santanderí en destaca que era un estudiant aprofitat, notícia que segurament dedueix del que Bes s'atribueix en la portada del llibre, quan diu que era «cursante del segundo año de Filosofia Tomística».⁷

Enric Claudi Girbal (1839-1896) dedica a Pere Bes una breu referència, tot esmentant-lo entre els cinc escriptors que destaquen a Girona en el segle XVIII.⁸ Joaquim Pla i Cargol (1883-1978) a *Biografia de gerundenses* no és pas més explícit en la seva informació i tampoc Miquel Dolç, quan es refereix a les traduccions virgilianes del segle XVIII, en la introducció de les *Bucòliques*, publicades dins la Col·lecció de la Fundació Bernat Metge.

A través de les pròpies obres i d'algunes referències documentals tenim algunes dades que ens permeten seguir de bastant a prop determinats aspectes de la trajectòria personal i professional del jove llatí gironí, del qual volem destacar ara la seva intervenció en l'edició de l'*Ars poetica* d'Horaci.

PERE BES I LABET: NOTES BIOGRÀFIQUES

Sabem que Pere Bes i Labet va néixer a Girona el 27 de febrer de l'any 1747 i que fou batejat el dia següent a l'església de Sant Feliu de la nostra ciutat. Era fill d'un comerciant, Pere Bes, i de Francesca Labet. Tenia dues germanes i un germà més grans. Pere rebé la tonsura el dia 7 d'abril de 1767 –tenia, per tant, vint anys–. Un mes abans, el dia 7 de març, el seu germà Ignasi havia estat també tonsurat.

En la lletra testimonial del 13 de juny del 1767, que amb l'ajut de l'enyorat Dr. Josep M. Marquès vam poder consultar, consta que Pere Bes pretén a Madrid «beneficios simples y servideros en las iglesias catedrales y metropolitanas». Un any després, als vint-i-un anys, essent estudiant de filosofia tomística, va emprendre l'edició de l'*Ars poetica* horaciana, a la qual seguiria, l'any 1771, l'edició de les *Bucòliques* de Virgili.

El professor Narcís Figueras va trobar una altra obra de Bes, que forma part de la secció de la biblioteca del fons Prat, dipositat a l'Arxiu Històric

⁷ *Horacio en España*, t.I («Traductores y comentadores»), Madrid 1885, p.121.

⁸ *Escritores gerundenses*, 1867, pp. 50-55. Els altres quatre gironins són: Narcís Camps i Prats, Francesc X. Dorca, Fr. Benet Llobresols i Carles Pasqual i de Regàs.

Comarcal de Santa Coloma de Farners. Es tracta d'un volum, malauradament fragmentari, que conté, sobretot, poemes llatins de temàtica personal i religiosa. L'obra podria ésser anterior a les altres dues.⁹

Una nova troballa que vaig fer a la biblioteca del castell de Peralada ens confirma les activitats i afeccions de Bes i ens aporta dades força interessants sobre la vida d'aquest i sobre els parers i projectes que respecte a l'ensenyament de la llengua i la literatura llatines tenia l'autor. L'obra, un opuscle de 39 pàgines, té un títol molt curiós i suggeridor, com suggeridor i curiós és també el seu contingut: *Método propio, puro, perfecto, necesario y utilísimo para formar buenos rhetóricos y versistas latinos*.

Un estudi d'aquesta obra va ésser el tema d'una comunicació que vaig presentar l'any 1993 en el Simposi d'Estudis Clàssics, celebrat a Sant Julià de Llòria –la Seu d'Urgell.¹⁰

Deixo de banda parlar ara del contingut del llibre i posaré solament en relleu les dades que aquest inclou i que són una aportació valuosa per a la biografia del nostre llatí.

Aquesta obra fou publicada a Barcelona a la impremta de Joan Centené, baixada de la Canonja, i l'*imprimatur* correspon al 21 d'agost de 1787.

Com en altres ocasions, Bes ens recorda que és natural de Girona i assenjala que és prevere, que ha estat durant tres anys Catedràtic de Llatinitat i substituït de retòrica i poesia al Col·legi Tridentí de Girona, que fou durant quatre anys capellà i confessor de les «monjas Arrepentidas» a la ciutat de Barcelona¹¹ i que en el moment de la publicació del llibre és professor de lletres humanes. Afegeix que amb el seu *Método* ensenyarà retòrica i poesia al carrer de la Palla, a l'aula establerta pel molt il·lustre Ajuntament de Barcelona.

Pere Bes manifesta que la seva experiència li fa preveure la utilitat i l'eficàcia del seu mètode d'ensenyança, pensant, sobretot, en els exàmens a

⁹ Vegeu Narcís Figueras, «Una altra obra de l'autor setcentista gironí Pere Bes» dins *Quaderns de la Selva*, n. 5, 71-77.

¹⁰ Vegeu Dolors Condom, «El mètode de Pere Bes i Laber per a formar bons retòrics i versistes llatins», dins *Actes de l'XI Simposi de la secció catalana de la SEEC. Tradició Clàssica*, Andorra la Vella 1996, 283-287.

¹¹ Es tracta probablement del convent de Santa Magdalena fundat el s. XIV per acollir noies pecadores. D'ací el nom de «arrepentidas» o «penedides». El convent es fusionà amb la comunitat de monges agustines i estava siutat a l'actual Via Laietana, on avui hi ha la Comandància Superior de Policia. Alguns situen el convent de monges penedides al carrer Aragó n. 121.

què s'han de sotmetre els docents de retòrica i de poètica, exàmens que ell considera inadequats, com ha pogut comprovar per haver-se examinat tres vegades de retòrica: la primera vegada, quan va fer l'oposició de retòrica a la ciutat de Girona –«mi amada patria», diu–; la segona a Olot i la tercera a Barcelona davant del molt il·lustre capítol.¹²

L'EDICIÓ GIRONINA DE L'ARS *POETICA* O *EPISTOLA AD PISONES*

El títol amb què Pere Bes designa la seva edició d'Horaci ja hem vist més amunt que és molt llarg i molt explícit i és un bon prelude del contingut de l'obra i del seu abast. Ens recorda les dues denominacions amb què és conegut el llibre del poeta llatí, l'ús de la llengua castellana en la traducció, la presència de notes d'erudició, les persones a qui va dirigida l'obra i la dedicació al Príncep dels Apòstols Sant Pere. Informa també que ell, l'autor, és gironí i estudiant del segon any de filosofia tomística i que l'impressor és Miquel Bro, del carrer de les Ballesteries. No n'assenyala la data, però sembla que cal establir-la pels volts de l'any 1768.

El nucli central i més important del llibre és constituït pel text llatí, la traducció castellana i els comentaris corresponents. Abans, en els tretze fulls liminars, Bes inclou diverses qüestions, que donen a l'edició una certa originalitat. De tot el conjunt hem destriat les parts següents:

- Aprovacions dels censors del llibre.
- Dedicatòria a Sant Pere.
- Pròleg al lector enginyós.
- Octava de l'autor.
- Díptic en llatí.
- Quarteta.
- Breu elogi de la poesia.
- Taula dels autors citats.
- Advertència.
- Text, traducció i comentaris.
- Errades i últimes advertències.

¹² Al final de l'opuscle anuncia la pròxima publicació d'un *Método de latinidad*.

ANÀLISI I COMENTARIS DE CADASCUNA DE LES PARTS

Les aprovacions

La primera autorització eclesiàstica per a la publicació del llibre és la del prevere Balthazar Jaime Juan (Baltasar Jaumejoan), que, com consta en l'edició, fou mestre de retòrica i poesia de l'antic i il·lustre Col·legi Tridentí de Girona¹³ i, en donar la seva aprovació el 31 de gener de 1768, era rector de la vila de Saus. Complint l'encàrrec del superior, manifesta que ha vist la traducció i comentari que Pere Bes i Labet ha fet de l'*Ars poetica* d'Horaci i no hi ha trobat res contra la puresa de la fe, contra els bons costums i contra les «regalies» de Sa Majestat.¹⁴ Afirmar que cal que es conegui bé el contingut del llibre, per tal que els afeccionats a la retòrica i a la poesia puguin rebre profit, atès que hi ha molts bons preceptes per als principiants de poesia i singulars ensenyances per a perfectes poetes, pintors, tràgics, còmics, músics, escriptors i oradors i proporciona a tots una bona, grata i escollida erudició. La data correspon al 31 de gener de 1768.

Una segona aprovació és la del reverend Cir Valls, doctor en sagrada teologia i mestre de retòrica i poesia de l'insigne Col·legi Tridentí. El censor ressalta la gran utilitat de l'obra d'Horaci, tot dient que aquest és «el profundo ingenio que nos propone la Antigüedad como el mejor modelo i exemplar en esta materia». Afegeix que el traductor mereix les millors lloances per haver fet familiar l'*Ars Poetica*, especialment als joves dedicats a les arts de la retòrica i de la poesia. Dóna, doncs, la llicència corresponent, signada al Col·legi Tridentí el 12 de juliol de 1786.

Aquestes paraules de Cir Valls, persona de reconegut prestigi en els estudis de llatinitat, que fou membre de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona i home molt fidel al criteri de la veritat, cal tenir-les en compte; són, certament, l'expressió d'un judici que hem de considerar equilibrat i just envers l'obra i la intervenció de Pere Bes.¹⁵

¹³ Després d'haver-se dissolt la Companyia de Jesús per la butlla del papa Climent XIV del 21 de juny de 1773, el Col·legi de Jesuïtes de Girona es convertí en Seminari Conciliar o Reial Seminari Tridentí.

¹⁴ Les «regalies» (ss. XVII-XVIII) eren les prerrogatives del sobirà que tenien per finalitat controlar l'acció de l'Església.

¹⁵ Sobre Cir Valls i Geli, vegeu, sobretot, J. Closa i Farrés *Aportació al coneixement de l'estat dels estudis clàssics al tombant de s. XVIII. L'obra de Cir Valls i Geli*, dins la revista «Faventia», 2/1, 1980, pp. 113-127. També Lluís Inclán García-Robes, *Un llatí gironí del s. XVIII*, dins AIEG, XXXI, 1990-91, pp. 199-204.

La dedicatòria a Sant Pere

Menéndez Pelayo diu que aquesta dedicatòria és escrita en un estil «extravagantísim» i que és comparable en oportunitat i bon estil a la del Pare Campos, dirigida a la Santíssima Trinitat.¹⁶

En aquesta dedicatòria, Pere Bes, talment com solien fer molts escriptors de l'antiguitat clàssica, compara la composició de la seva obra amb un viatge marítim i així, d'entrada, cita Càstor i Pòl·lux, els dos estels resplendents que els mariners prenien per tutors en esguard de veure's lliures i segurs en llurs recorreguts «por los dilatados y azules campos de Neptuno».¹⁷

Bes s'adreça a Sant Pere («el santo mio») en qui diu que hi ha els més segurs i vertaders Càstor i Pòl·lux de tota l'Església; l'adora com a tutor i li consagra el pilot de la petita nau, perquè amb la seva llum i guia no naufragui pels embats de la censura dels Zoilos o detractors.¹⁸

Recorda que Homer i Virgili esmenten la col·locació dels Dioscurs o Tindàrides al cel i diu de Sant Pere que és una estrella que ha brillat i brilla en el món cristià, que rep de les seves llums efectes excel·lents i molt útils.¹⁹

Cita dos versos d'Horaci (*Oda*, I, 12, 25) i també d'Arnobi (*Contra gentes*, I)²⁰, versos que enalteixen Càstor com a genet i Pòl·lux com a lluitador; així mateix, ell enalteix també Sant Pere i ho fa amb els mots següents: «Santo mio, héroe de genio elevado, circunstanciado de grandes virtudes, piedra, columna, cimiento de la Iglesia, colmado de ciencias y dotado de las mejores prendas, que os constituyen personaje grande y magnífico

¹⁶ Vegeu *Bibliografía hispano-latina clásica*, VI, p.117; *Biblioteca de traductores españoles*, I, p.245; *Traductores castellanos de Horacio*, p. 121. El Pare Urbano Campos era un jesuïta que a final del s. XVII va iniciar una traducció d'Horaci precedida d'una dedicatòria a la «Beatísima i individua Trinidad». Malgrat els molts greus defectes de la seva obra, aquesta fou usada com a text durant més d'un segle. El Pare Luis Minguez, més tard, en va fer una refundició, suprimint la dedicatòria i algunes rareses.

¹⁷ Càstor i Pòl·lux, els Dioscurs, eren considerats com a divinitats protectores, especialment dels mariners, i el seu culte, originari d'Esparta, es va estendre a tot Grècia i Itàlia.

¹⁸ Zoil era un filòsof grec del s. IV aC, crític sever d'Homer. El nom ha resultat ésser sinònim de detractor.

¹⁹ Als germans Càstor i Pòl·lux, que hom creia bessons, se'ls anomenava també Tindàrides, per considerar que un d'ells era fill de Tindar, rei d'Esparta.

²⁰ Arnobi el Vell (ss. III-IV) fou mestre de retòrica a Sicca (Àfrica) i vers l'any 303 va escriure una obra en set llibres, *Adversus gentes*, en la qual pretén ridiculitzar el politeisme.

en todas líneas y accidentes.» També Apol·loni de Rodes i Natalis Comes²¹ són esmentats per haver narrat la intervenció de Càstor i Pòl·lux en la conquesta del velló d'or²², en la qual feren accions de gran valor i mostraren el que eren. Així, –continua Bes– Sant Pere donà mostres incomparables dels seus mèrits heroics i el seu resplendor pot comparar-se al dels dos herois clàssics.

Seguint amb la imatge nàutica, l'autor afegeix que a vegades Càstor i Pòl·lux no poden complaure tots els qui naveguen «por los caminos de las saladas e immensas llanuras de la diosa Thetis»²³. Així ell, pilot de la nau, tem els diversos judicis dels homes i els parers dels qui només estan contents amb el que és seu, com diu prou bé Persi en la *Sàtira V*, 52,53: *mille hominum species et rerum discolor usus / velle suum cuique est, nec voto vivitur uno.*²⁴

Ell, el pilot, i la seva obra, la petita nau, es consagren al Sant i així els navegants de retòrica i de poesia tindran cura d'embarcar-se en aquesta nau fins arribar, gràcies a la seva protecció, a bon port.

Posa de manifest que contra els Horacis, Virgilis, Ovidis, Marcialis i altres doctes escriptors s'ha aixecat l'enveja i que també ho faran contra aquest pilot (ell!) i contra la seva nau (la seva obra!). No obstant això, cal confiar en la Justícia, «aquella Senyora *omnibus aequa*» (és a dir, «justa per a tothom»).

Bes acaba, finalment, amb enfervorides lloances al Primer Pontífex de l'Església i en ressalta les llargues i grans virtuts i els aplaudiments que ressonaren a la vora del Tíber, com en altre temps li succeí a Mecenas, tot ressonant també per totes les fonts, rius, muntanyes i mars.²⁵

²¹ Apol·loni de Rodes, s.III aC, fou un poeta, gramàtic i erudit grec, que realitzà estudis a Alexandria i va viure a Rodes. És autor, entre altres escrits, de *Les Argonàutiques*. Natalis Comes (Natalio Conti o Natal Comitè), s. XVI, és un humanista italià, que destacà com a mitògraf, poeta i historiador. És autor de *Mythologiae sive explicationis fabularum libri decem*.

²² És el velló del xai volador que havia transportat per l'aire Frix i Hel·le i que era en poder del rei de la Còlquide. Intervenció dels Argonautes en la seva conquesta: entre aquests hi havia els Dioscurs.

²³ Divinitat marina, germana i esposa d'Oceà.

²⁴ Persi (A. Persius Flaccus), poeta llatí del s. I, ens ha deixat una reduïda obra literària, un recull de sis sàtires, *Saturarum liber*. Traduí'm així els dos versos: «Són molts els aspectes que els homes presenten i les coses tenen matisos diversos. Cadascú vol el que és seu i no es viu amb un sol desig.»

²⁵ Horaci en l'*Oda*, I, 20, recorda que Mecenas, amic d'August i protector de les arts, va rebre en una ocasió, en entrar dins del teatre de Pompeu, una gran ovació, després d'una greu malaltia. Els aplaudiments ressonaren pels marges del riu Tíber.

Hem de concloure que en aquesta dedicatòria i amb aquestes imatges expressades amb una grandiloqüència certament apegalosa, l'obra de Pere Bes es converteix, com ell mateix diu, en una «navecilla», de la qual ell n'és el pilot. La navegació –afirma– és un art difícil i sovint els navegants –entendem, els escriptors– es veuen amenaçats per vents adversos i per tempestes.

Quintilià, mestre de retòrica a Roma (s. I), en el proemi del llibre XII d'*Institutiones oratoriae*, escriu que ell se sent com un navegant solitari en alta mar. Així mateix, Sant Jeroni a l'*Epistola I* es compara amb un mariner, que amb prou feines coneix un llac i que ara es veu lliurat a les tamborinades del mar Negre. El mateix Horaci en l'*Oda IV, 15, 1-4* diu que Febus, en veure'l desitjós de cantar gestes èpiques el reprèn, dient-li que no desplegui a la mar Tirrena les seves petites veles. Amb això vol expressar que el poeta èpic navega en una gran nau pel mar, el poeta líric, en canvi, navega en una nau petita pel riu.

Pere Bes, quan fa ús d'aquestes metàfores nàutiques, no fa altra cosa que seguir una tradició, la dels poetes esmentats i altres com Virgili, Ovidi, Properci, Estaci, Manili o Ciceró.²⁶

El pròleg

El pròleg, que segueix a la dedicatòria, va dirigit «al ingenioso lector» i Pere Bes no hi estalvia recursos per posar de manifest els motius que l'han empès a emprendre la present obra i assenyalar què és el que ell pretén.

De manera planera i amb veu sincera exposa que en dies festius, per tal d'evitar l'oci, es va dedicar a estones a traslladar al castellà la «sinopsi» de l'*Ars poetica* de Quint Horaci Flac, tot pensant més en la bondat i en la utilitat del seu contingut que en el fet de la seva publicació. Alguns erudits, però, fent-li més honor del merescut, consideraren el seu treball digne d'ésser imprès. Tot i les seves excuses, a la fi va cedir a les moltes súpliques i insistències, de manera que es va veure obligat a posar la traducció a les mans d'homes més experts, els quals amb llurs consells i parers el van convèncer. Així és que va decidir dirigir la que ell anomena «obrilla» als senyors candidats de retòrica

²⁶ Aquest, per exemple, parla de «les veles del discurs» (*vela orationis*) o dels «rems de la dialèctica» (*remi dialecticarum*). També eren populars aquestes metàfores en l'edat mitjana. No oblidem l'ús que en fa Dante en el *Convivio*.

i, sobretot, de poesia. La il·lustra amb notes per facilitar als principiants els mitjans més adients per progressar en poc temps en la carrera de les lletres i també per proporcionar als ja més coneixedors de llatinitat i ciències fruits bons i assaonats, si els feia falta.

Aquest pròleg és una lloança evident de les ensenyances contingudes en l'*Ars poetica*, i, al mateix temps, és un clam contra aquells que no valoren com cal aquesta obra del poeta llatí i que no estimaran prou el treball que Bes ha dedicat en l'edició gironina. Resta, així, justificat l'estil planer del traductor, que permet de penetrar («calar», diu ell) en la ment d'Horaci i alhora, captar i conèixer termes i frases de la llengua castellana presents en alguns passatges per exigència del llatí embrollat («intrincadísimo») en alguns punts. Dóna fe del treball personal («sin cooperante alguno») i, com en altres ocasions, hi ha expressat el temor de l'enveja d'alguns. Formula, finalment, el desig que aquest opuscle sigui d'utilitat per compondre petites obres líriques i heroiques, tot demanant benevolència pels errors que pugui haver tingut: *prudenter est multa dissimulare* («és propi del savi dissimular moltes coses»).

Cal veure en aquest pròleg algunes de les manifestacions pròpies dels *topica* de l'exordi en què l'autor prepara el lector a estar ben disposat a rebre unes ensenyances d'utilitat indiscutible i de propagació de bona doctrina, com deia Cató (*Dicta Catonis*, IV, 23): *propaganda est rerum doctrina bonarum*.²⁷

Orgullós de la seva «obrilla», manifesta el seu desig d'obrir camí als seus lectors envers la composició lírica i èpica i de donar-los la possibilitat d'emprendre allò que, potser, sense aquesta obra mai no haurien emprès.

Amb un «Dios te guarde» Bes clou aquest pròleg.

Breus composicions poètiques

Pere Bes i Labet era amant i defensor de la poesia i ell mateix es manifestava poeta. De fet, en ell la llatinitat i la poesia es troben estretament lligades. En les edicions gironines de les *Bucòliques* de Virgili i de l'*Ars poetica*, hi trobem inserides algunes composicions poètiques personals, en castellà

²⁷ Sobre els tòpics de l'exordi, vegeu E. Robert Curtius, *Literatura europea y Edad Media latina*, «Lengua y estudios literarios», 1989, vol. II, 131 ss.

o llatí, composicions que no són, però, de gran volada, sinó més aviat peces mediocres, purs entreteniments literaris o exercicis poètics escolars. Ell deia que «estimava més els versos que tot el que hi ha al món». ²⁸

Són tres les composicions que ens ofereix: **una octava, un díptic i una quarteta.**

El fet de trobar-se els poemes immediatament després del pròleg fa pensar que l'autor els considerava com formant part d'aquest o que n'era un complement.

L'octava: Va precedida d'una breu informació, en què Bes diu que és una poesia feta per ell mateix i que és en honor de diferents poetes antics i, sobretot, de Quint Horaci Flac. És en castellà i està escrit així:

*Alto, florido te llaman Claudiano, / Propercio varonil eres, i brioso, /
Rapido en guerras, Español Lucano, / Elegiaco Nason, triste i cupioso, /
Maròn de Poetas heroica mano, / dulce Catulo, elocuente, amoroso, /
Mas Flacco con lyrico estilo, i metro / De todos eres todo, Palma, i*

*Cetro.*²⁹

Segueix un **díptic** (*distichon*) en llatí en honor del príncep de la lira, és a dir, Horaci:

*Thesaurus cecinit Lyricen, Praeceptaque Nobis.
Si fueris stultus, percipe, doctus eris.*

Amb una **quarteta** (*cuarteta*) Bes honora també el gran poeta llatí:

*Thesoros nos ha contado
El mejor Cisne de Apolo:
Dà, i seràs Cisne dorado,
Los preceptos deste Solo.*

Sembla que la metàfora «Cigne d'Apol·lo» per designar un poeta excel·lent fou invenció de l'humanista italià Andrea Alciati (1492-1550). Poetes i escriptors posteriors en varen fer també ús i és interessant l'obra de Luis Alonso de Carvallo, que l'any 1602 publicà un compendi de preceptes amb el títol *El Cisne de Apolo, de las excelencias y dignidad y todo lo que al arte poética y versificatoria pertenece.*

²⁸ Vegeu Dolors Condom, *Pere Bes i Labet, un gironí singular del segle XVIII*, dins «Revista de Girona» n. 124, 1987, pp. 60-67.

²⁹ Amb *Nason* es refereix a Ovidi, amb *Maròn* a Virgili i amb *Flacco* a Horaci

Lloança de la poesia

Amb l'epígraf *Breve poeticae encomium in lucem ab ipso autore editum*, Pere Bes ens ofereix al llarg de nou pàgines un abrandat panegíric de la poesia. Pel seu contingut, per la disposició dels seus plantejaments i pels recursos d'estil que hom hi pot descobrir aquest discurs es pot parangonar amb aquells escrits de lloança de les arts i de les ciències que des de l'antiguitat alguns autors solien intercalar en llur obra didàctica o solien escriure com a proemi de l'obra o d'un dels seus llibres. Penso, per exemple, en Ciceró, en l'elogi de l'eloqüència que inclou en el *De inventione* o en les lloances de l'agricultura de Varró en la seva *Res rustica* (III, 1-8) o en les *commendationes historiae* que eren de rigor en tota obra històrica.

En les paraules de Bes hi descobrim trets molt personals, però hi són ben palesos també els preceptes de la *Poètica* d'Aristòtil, de l'*Ars poetica* d'Horaci o les *laudationes* a la poesia i als poetes, amb què l'esmentat Ciceró en el *Pro Archia poeta* fa copsar el *litterarum lumen*. Hi són presents també les teories literàries de l'antiguitat tardana, que tant havien d'influir en els panegírics de l'època medieval, del Renaixement i de l'època moderna. Pensem en les *Poeticae laudes* de Guillaume Budé (1468-1540) o en la *Carta prohemia al condestable de Portugal* del marquès de Santillana (ca. 1448) o en la carta dedicatòria de Juan del Encina en l'*Arte de la poesia castellana* (s. XV) o en el *Panegíric por la poesía* d'autor desconegut que va aparèixer a Sevilla l'any 1627 o, més a prop nostre, en el proemi i primer capítol del *Parnàs català* del reverend Narcís Julià, del s. XVII, fill de Torroella de Montgrí i que fou Catedràtic de Llengües Humanes a la Universitat o Estudi General de Girona.³⁰

No sé quin concepte tenia Bes de la brevetat, però el qualificatiu de «breu» que dona al seu *Encomium* no és gaire pertinent, ja que, com he dit més amunt, omple nou pàgines i, per cert, molt atapeïdes.

Les primeres paraules del *breve encomium...* van dirigides als *Poeseos contemptores*, és a dir, als menyspreadors de la poesia, que amb llur *mens barbara, inculta et fatua* no reconeixien la noblesa, el poder, la utilitat i la perfecció de l'art poètica. És entorn d'aquestes qualitats que Pere Bes

³⁰ Sobre N. Julià, vegeu Albert Rossich, *Una Poètica del Barroc*, «El Parnàs català», Col·legi Universitari de Girona, 1970, p. 35 ss.

estructura el seu discurs i ho fa emprant, evidentment, alguns dels tòpics epideíctics recomanats en els manuals de retòrica i posats en pràctica en els temes dels exercicis retòrics.

Per tal d'il·lustrar les excel·lències de la poesia, hi són evocats Horaci, Virgili, Homer, Hesíode, Tirteu, Orfeu, Amfió i tots els personatges, accions i indrets que ells cantaren i enaltiren. Diu que la poesia ha enaltit Mecenas, la família d'Eneas, les gestes d'Aquil·les, les províncies, les ciutats, els reis, els emperadors, els pobles, l'Església...

Horaci parla de la *Musarum potestas* i donen mostres de la *potestas* de la poesia Calàbria amb Horaci, Itàlia amb Virgili, Egipte amb Apol·lodor, Venècia amb Catul, Lacònia amb Arquíloc, Beòcia amb Hesíode i Hispània amb Lucà.³¹

Bes continua fent l'elogi de la poesia, posant en relleu el fet que és per mitjà de la poesia que coneixem l'incendi de Troia, la força d'Hèracles, la perfídia d'Escil·la contra el seu pare, el son del drac del velló d'or, les guerres de Pompeu, la mort de Cèsar al Senat, el regnat tranquil de Pompili, els feixos de Tarquini, la Gigantomàquia, l'emmetzinament d'Anníbal, la fermesa de Règul, les serps de Cleòpatra, les victòries de Cèsar, etc. La poesia –diu– commou, incita, refrena, ablaneix i ha vençut molts Escil·les, Caribdis i Polifems. Així, fa aquesta recomanació: *evolvite, aspiciate, legite, Poetarum libros...*, ja que en ells hi ha erudició, puresa de la llengua llatina i elegància. Recorda el *dulce et decorum est pro patria mori* d'Horaci (*Oda* III, 2, 13) i *Ab love principium, Musae* de l'Ègloga III, 60 de Virgili.

Són recordats també David, Salomó, Isaies i altres profetes i són citades les autoritats de Sant Agustí, de Justí i de Gregori Naciàncè. Posa, per tant, en connexió el món pagà i el cristià. D'altra banda, tenint en compte el seu capteniment i la seva condició d'estudiant de filosofia tomística, l'autor no s'oblida de la *beata Musarum regina*, de la *universa ecclèsia*, de l'arca de Noé, de la dona de Lot, de Moisès, etc.

Parla dels *vates dulce Musarum lac bibentes*, tot recomanant que ens alimentem amb aquesta dolça llet de les Muses.

El que Ciceró diu de la història, que és *testis temporum, lux veritatis, magistra vitae, nuntia vetustatis*, Bes argumenta que també és aplicable a la

³¹ Una descripció semblant es pot veure en el poeta Marcial, I, 61.

poesia. Té paraules de condemna per als Zoilos o detractors i a propòsit d'això es fa ressò en la darrera pàgina de l'*encomium* de l'anècdota transmesa per Donat³² referent a uns díctics escrits per Virgili per posar-los damunt de la porta del palau d'August i que un poeta insignificant, Batil, va atribuir-se i que motivà la rèplica del poeta Mantuà amb aquella famosa frase *sic vos non vobis* «així vosaltres (treballeu) no per a vosaltres», poc entenedora, si no es coneixen els versos que Virgili mateix afegí:

*Sic vos non vobis nidificatis aves,
Sic vos non vobis vellera fertis oves,
Sic vos non vobis mellificatis apes,
Sic vos non vobis fertis aratra boves.*³³

En el discurs, Pere Bes imita aquests versos virgilians, tot substituint el segon hemistiqui per: *...fructificatis agri; ...lilia fertis humi;...gramina rura datis; poma rigatis aquae.*³⁴

D'altra banda, l'escriptor gironí encapçala els díctics amb els mots següents: *Haec frumenta dedi, grani legit alter honores* («He donat aquests fruits, un altre se n'ha endut els honors de la llavor»). Hi ha, certament, una imitació d'un vers atribuït a Virgili: *Hos ego versiculos feci, tulit alter honores* («Jo he fet aquests versos, un altre se n'ha endut els honors»)³⁵.

Amb una fervent lloança d'Horaci, el *princeps lyricus*, i amb una al·lusió a Ovidi, a través de Marcial, es clou l'*encomium*, una peça oratòria singular, amb la qual l'entusiasme de l'autor fa que la poesia se'ns presenti com aquella «eloqüència més sublim» de què parla Tàcit en el *Dialogus de oratoribus*. La força de la poesia mou els ànims dels humans!

No cal dir que aquest encomi és una peça important dins l'edició gironina de l'*Ars poetica*. Gairebé gosaríem dir que l'autor palesa amb encert la seva intenció d'enaltir la bondat i l'eficàcia de la poesia i d'aquells escriptors,

³² Donat (Aelius Donatus) és un conegut gramàtic del s. IV, que fou mestre de Sant Jeroni, comentarista de Virgili i de Terenci i autor de diferents manuals, molt usats al llarg de l'edat mitjana.

³³ «Així vosaltres, ocells, feu el niu no per a vosaltres; així vosaltres, ovelles, criueu llana no per a vosaltres; així vosaltres, abelles, feu mel no per a vosaltres; així vosaltres, bous, arrossegueu l'arada no per a vosaltres.»

³⁴ «...camps, doneu fruits;...terres, porteu lleris;...camps, oferieu plantes;...aigües, regueu els fruits.»

³⁵ Recordem aquí el nostre refrany «uns sembren, altres cullen.»

pagans i cristians, que l'han conreada i que amb llurs veus han difós arreu i en tots els temps els sentiments i les accions divines i humanes. És un mèrit també que Bes hagi emprat per a aquesta peça oratòria la llengua llatina.

Índex dels autors citats

Al llarg del llibre són molt freqüents les citacions d'autoritats que avalen les afirmacions i manifestacions de Bes. Amb bon criteri, aquest en un dels darrers fulls liminars recull a manera d'índex i en ordre alfabètic els noms dels autors citats i els distribueix en tres columnes sota l'epígraf de **Tabla de los autores citados en esta obrilla**.

Són en total 55, dels quals 31 corresponen a autors de l'antiguitat grecoromana i la resta és constituïda per parets de l'església, escriptors medievals i humanistes. Així, al costat d'Apol·loni de Rodes, Aristòtil, Cal·límac, Estrabó, Ciceró, Estaci, Sèneca, Horaci, Homer, Hesíode, Isop, Marcial, Lucà, Ovidi, Virgili, etc., hi trobem Sant Agustí, Sant Justí, Sant Joan Crisòstom, Sant Gregori Naciàncé, Sant Isidor, el venerable Beda o els humanistes italians Andra Alciati (1492-1550), Celio Rodigmo (Redigino) (1450-1520), Conti Natalio (o Natalis Comes) (1520-1582), Petrarca (1304-1374), etc. També hi ha l'humanista francès del Renaixement Ravisius Textor i el poeta del pre-Renaixement espanyol Juan de Mena. Deixant de banda altres noms, el qui ocupa el darrer lloc de la llista és Zeses, que cal entendre que és Zesens o Caesius, poeta alemany del segle XVII, autor d'una introducció a la poesia i a la mètrica.

Observem que alguns autors que apareixen citats en les notes a la traducció del text horacià, no figuren en aquest índex, com és el cas, per exemple, de Lluís Vives o de Boccaccio, citat abreujat Boc. i acompanyat del títol de la seva obra *De genealogiis deorum gentilium*. Hi ha, és cert, el nom Volcacio que podríem interpretar com una escriptura errònia en lloc de Boccaccio, però no ens costa gens acceptar que es pot tractar de Volcaci Sedigitus (Volcaci Sisdits), crític literari romà (s. II), autor del poema *De poetis*.³⁶

³⁶ Volcaci en la seva obra situa Cecili Estaci en el primer lloc entre els comediògrafs llatins. Com sigui que la cita de Bes és al comentari corresponent a la persona de Cecili, no trobaríem estrany que es tractés aquí de Volcaci i no de Boccaccio.

Ens sorprèn també que no figuri a la llista l'escriptor Terenci. Hi ha, però, Torrencio, que en podria ésser una forma errònia, si no sabéssim que existeix un tal Torrencio, comentarista d'Horaci, esmentat en alguna ocasió al costat de Lambino i Landino, que foren humanistes molt destacats del s. XVI el primer i del s. XV el segon.

Dels autors antics els més citats són Horaci, Virgili i Ovidi. Dels humanistes el nom que més sobresurt és el de Natalis Comes o Natal Comité.³⁷

Segueix a continuació de l'índex una breu advertència en la qual Bes intenta justificar l'ús que fa algunes vegades del procediment retòric de l'*amplificatio*, amb l'objectiu de facilitar una major comprensió del text i dels versos que hi inclou. No hi manca un apartat d'errates, sobretot ortogràfiques, tot assenyalant-ne les pàgines i les línies corresponents.

Text, traducció i notes

El text, la traducció i les notes constitueixen el nucli del llibre i és la part més extensa –126 pàgines–. En glossaré només alguns aspectes i posaré en relleu alguns trets que considero més significatius.

Sovint hom distingeix en l'*Ars poetica* o *Epistola ad Pisones* tres parts: I. Preceptes generals (vv. 1-92), II. Els diferents gèneres literaris (vv. 93-294), III Consells relatius al capteniment del poeta (295-476).³⁸

En l'edició gironina l'obra és estructurada en set parts, en cadascuna de les quals s'empra el procediment d'escriure el text llatí, seguit de la traducció i les notes corresponents.

El text i la traducció van precedits en cada part d'una sinopsi; així, la 1a part (45 versos) és la que tracta de la matèria i parts d'un poema en relació amb tota l'obra; la 2a (73 versos) fa referència a l'*elocutio*, és a dir, a la dicció i expressió dels mots i dels versos; la 3a (17 versos) tracta de les persones que parlen en vers dramàtic; la 4a (17 versos) mostra aspectes de les parts d'un poema, al principi, al mig i al final; la 5a (38 versos) tracta dels costums que cal atribuir a cada edat i persona; la 6a (118 versos) estudia separatament

³⁷ Sobre aquest humanista, vegeu nota 21.

³⁸ En realitat Horaci emmarca una part central, dedicada al drama, amb consells generals.

la tragèdia i la comèdia; la 7a i última (169 versos) comprèn el que Horaci exposa sobre el que cal tenir en compte en la formació del poeta.

Aquesta disposició del text fa que la traducció aparegui fragmentada, reflectint, segurament, la metodologia emprada aleshores en la lectura escolar dels autors, la lectura *stataria*, segons la qual l'autor no era llegit en tot el seu conjunt, sinó amb interrupcions freqüents per deixar lloc a explicacions gramaticals i erudites, contràriament a la lectura *cursoria* o lectura unitària i completa del text.

Menéndez Pelayo diu d'aquesta traducció que «es en prosa, bastante fiel, pero gramatical y atada».³⁹

Bes és conscient de les dificultats i de les limitacions que hi ha en una traducció i així ho manifesta en el pròleg. Ell mateix qualifica d'«intrincadísimo» el llatí d'alguns passatges de l'obra horaciana. Justifica que la seva traducció sigui *verbum pro verbo* per tal de no traïr l'original i apropar-se més al pensament del poeta llatí. Així mateix, manifesta que s'ha esforçat en la tria d'alguns mots que considera «polidos, sublimes i elegantes», per tal que el lector enriqueixi el seu coneixement de la llengua castellana.

No sabem si ell pensava, per exemple, en el mot «procrastinador» amb què tradueix l'hàpax horacià *dilator* («ronsejaire»), o en «el poeta de Corrillo» que fa correspondre amb el llatí *poeta cyclicus*, o en el «critiqueador» per traduir censor, o en tants d'altres com, per exemple, «se haya enseñorido de los ánimos», «no te verguences», «el poeta más zorrero», «el bocaron del monte Etna», o «pésoles», referint-se a l'origen del nom dels Pisons.

Hi podríem afegir altres frases i expressions com ara «darse debe a cada uno», «poesías que en ellas puestas estaban», «hacer pretenden los poetas», etc.

És evident que si volguéssim considerar la traducció de Bes amb els criteris i exigències d'avui, ens caldria dir que no és una bona traducció, per no dir que és una traducció «dolenta». No obstant això, cal tenir en compte que és una traducció del s. XVIII, segle que, si bé fou bastant gloriós per a les lletres clàssiques, pel que fa a la recerca filològica no havia assolit encara la precisió i el rigor científic que tindrà en el segle següent. D'altra banda, cal afegir que les traduccions d'Horaci, i particularment la de l'*Ars*

³⁹ M. Menéndez Pelayo, *Horacio en España. Traductores castellanos de Horacio*, p.121.

poetica o *Epistola ad Pisones*, ocasionaren un seguit de crítiques que pel seu aferrissament podrien situar-se en la història de les picabaralles literàries de l'època. Recordem, per exemple, les dures censures de Juan José Sedano, autor del *Parnaso español*, contra la duresa i el prosaisme dels versos de Tomás de Iriarte en la traducció de *Ars Poetica*, que va fer l'any 1777. Iriarte, que estava molt orgullós de la seva obra, va replicar l'any següent a Sedano i aquest, uns anys més tard, desfermà la seva indignació amb diatribes exacerbades contra Iriarte. Els títols de llurs escrits són prou significatius.⁴⁰

El mateix Iriarte va tenir també paraules de menyspreu per a altres versions de l'obra d'Horaci, especialment per la que va fer l'any 1730, en octaves reials, el prevere Juan Infante y Urquidi; diu que «no es ni traducció ni glosas, sinó un voluntario escaramuzar en el campo de Horacio». Menéndez Pelayo sembla donar-li la raó, en afirmar que és «una glosa bastante mala».⁴¹

Precisament, després d'aquesta afirmació, el polígraf santanderí fa referència a l'edició gironina, tot dient que la traducció de Pere Bes i Labet no mereix gaire més estima. Assenyala que és una traducció escassa i ben poc coneguda.

Ja hem dit més amunt que el procediment que se segueix en la nostra edició és posar primerament el text llatí de cada precepte i a continuació la interpretació i les notes.

Les notes o comentaris que acompanyen cada fragment traduït constitueixen l'apartat en què l'autor amb el seu interès i amb el seu afany de fer ben entenedor el pensament horacià ha posat un èmfasi especial, tot abocant-hi tot el que sap o el que ha pogut tenir al seu abast. No hi ha estalviat gens les citacions i explicacions, disposades, val a dir, de manera, a vegades, tan atapeïda, que cal un vertader esforç per posar en relació el contingut de la nota amb el mot llatí o el passatge del text comentat.

Són els personatges reals o mitològics i també alguns noms de lloc els que atrauen especialment l'atenció de l'autor gironí. En les citacions dels

⁴⁰ Iriarte va escriure *Donde las dan las toman. Diálogo jocoserio sobre la traducción del «Arte Poética» de Horacio y sobre la impugnación que de aquella obra publicó Juan Joseph López de Sedano al fin del tomo IX del «Parnaso español»*. Sedano es desfoga contra Iriarte en uns petits volums publicats a Màlaga amb el títol «*Coloquio de la Espina...*»

⁴¹ Vegeu *Biblioteca hispano-latina clásica*, VI, 117.

diferents autors, que amb la seva autoritat presten suport a les explicacions, no hi manca el *locus quo* i, si s'escau, també hi són presents les mateixes paraules del text de procedència, ja sigui llatí o castellà.

La voluntat d'informar fa que les notes ocupin un espai considerable, si el comparem amb el que ocupen el text llatí i la traducció. Així, a tall d'exemple, en la 3a part hi ha sis notes per als seus 17 versos i es desenvolupen al llarg d'onze pàgines; la 7a part, que comprèn 169 versos, té 48 notes, que ocupen vint-i-dues pàgines.

Comentar totes les notes seria prolix. Uns pocs exemples d'aquestes dues parts esmentades poden ésser un testimoniatge vàlid.

De la part 3a, en comentar, per exemple la figura d'Aquil·les, el principal heroi grec de la guerra de Troia, Bes cita el jurista i humanista Andrea Alciati i escriu dos versos en llatí dels seus *Emblemata*, 5. D'Horaci, copia uns quants versos de l'*Oda* 1, 7 i de l'*Epode* 10 i el mateix fa en fer al·lusió a Virgili. També resulta molt generós el comentari sobre Ixió; després de recórrer a Natal Comité, a Ovidi i a Virgili, cita dos versos del poeta Tibul (s. I aC), els quals li donen motiu per dir que també va tractar aquesta faula el poeta Juan de Mena (s. XV) en el poema *Coronación*, c. 8 i n'escriu els cinc versos següents: *Pudieras ver a Ixió / Penar en su brava rueda / I al perverso de Sinón / Sin fucia de redención, / Con los dos hijos de Leda*.⁴²

En el mateix passatge comenta Orestes amb el suport de Virgili i diu que el qui en vulgui saber més d'aquest príncep que llegeixi la segona part de *David perseguido*, cap. X, exemple 1.⁴³

En el comentari dels versos corresponents a la 7a part, en la nota 19, remet a Horaci i n'escriu cinc versos de l'*Oda* III, 18, 57.

No ens ha passat desapercebut el comentari de cinc pàgines entorn del famós cantor grec Orfeu. Hi són al·ludits els testimoniatsges d'Horaci, Sèneca, Ovidi i Virgili amb els textos corresponents i hi afegeix un sonet «de autor incierto»: *Con la sonora cítara doliente / clara voz, alto son, canora lyra*.

⁴² «Esta fábula —diu—, aunque fábula, es mui del caso para los ambiciosos i lascivos». Ixió era rei dels lapites i fou castigat per Zeus i condemnat a donar voltes eternament al Tàrtar, lligat a una roda ardent.

⁴³ Es refereix a l'obra de Lope de Vega *David perseguido y montes de Gelboe (Las persecuciones de David)*. Orestes, fill d'Agamènon fou perseguit per les Erínnies per haver assassinat la seva mare Clitemnestra.

Sobre les diferents maneres d'explicar la mort d'Orfeu es fa al·lusió a les notícies que en donen els humanistes Natal Comité, Boccaccio, Lluís Vives, Celio Redigino i Textor, que es basen en Ovidi. Una referència de Pieiro Valeriano, humanista del *Cinquecento*, de Bel·luno (regió del Vèneto, Itàlia), deixa constància de la conversió d'Orfeu, el poeta diví, en cigne; s'acompanya d'un vers d'Horaci (*Oda* II, 20,9): *iam iam residunt cruribus...* («ja, ja se'm formen a les cames uns replecs...»)⁴⁴ En la nota a Tirteu (v.402), després de dir que «fue un poeta ateniense... tuerto, cojo, manco, agoviado i de feísimo talle...» l'escriptor gironí recomana llegir el llibre de Plató sobre les lleis.

En el vers 407 de l'*Ars poetica* hi és present el *cantor Apollo*. Bes aprofita l'avinentesa per fer referència als diferents noms d'aquest déu (Febus, Titan, Sol...) i recorre al testimoni de Cal·límac, Hesíode, Ciceró, Virgili, Horaci i també Sant Isidor. Aquest diu que Apol·lo significa «destruidor», perquè amb la seva excessiva calor destrueix totes les coses; afegeix que «en latín se llama *Phoebeos* a los desbarbados...» Parla del Sol «que anda los Orbes».

Aquests són només alguns exemples del contingut de les notes. L'autor hi aboca el seu saber i el saber d'altres que l'han precedit. El que ell intenta és fer entenedora l'obra d'Horaci i fer-la especialment útil als qui estimen la poesia.

En aquest sentit –i passant ja a la part final del llibre–, el nostre llatínia presta a ensenyar com s'ha de compondre un **dístic**. La metodologia que cal emprar resulta bastant sorprenent i curiosa. Adverteix que, d'entrada, el que s'ha de fer és redactar un escrit amb el tema que el dístic ha de resumir. Heus aquí el procediment:

Imagina primerament una història amb cinc personatges: el rei, la reina, el fill i dos servents. El rei des del jardí va veure en un bosc proper dos cérvols; va agafar l'escopeta i disparà amb tan mala fortuna que se li rebentà el canó de l'arma, el ferro el matà i a la vegada, matà els gossos que perseguien els cérvols. El fill, que estava dalt d'una roca, va cridar, va saltar i va morir; la mare, en sentir els crits, s'espantà i va morir de l'espant. Els servents hi acudiren i, davant el trist espectacle, desesperats es llançaren a un llac proper.

Aquesta historieta, segons Bes, s'ha de reduir a dos versos i la dificultat està en encabir la mort de tots en un sol **dístic**. Bes –el mestre– ho resol

⁴⁴ Els grecs comparaven els poetes amb una espècie de cigne silvestre, que en ésser ferit de mort, la seva ranera fa l'efecte d'un cant.

fàcilment i ens presenta un dístic amb cadascun dels personatges –fins i tot els gossos– i les circumstàncies de llurs morts. Aquest és el dístic:

*Regnans cum canibus, natus, regina, ministri
Bombarda, saltu, voce, palude cadunt.*⁴⁵

Algú potser dirà –afegeix Bes– que això no té cap dificultat i que també ho sabria fer. Ell, però, tem que el qui això digui, en emprendre-ho, li passi allò de l'*Ars poetica* (vv. 241, 242):...*Sudet multum frustra que laboret / ausus idem...*⁴⁶

Així es clou aquesta breu i curiosa lliçó de mètrica i de preceptiva literària i aquí es clou també el llibre amb l'*Imprimatur* del Vicari General Marcillo i l'*Imprimase* de Vallesantoro, datat a Girona el 31 de gener de 1768 i el 18 de febrer del mateix any, respectivament.⁴⁷

No sabem quina seria la sort d'aquesta obra entre aquells als qui anava destinada. Hem de suposar que per a alguns estudiants de retòrica i poètica seria una mena de llibre de text.⁴⁸ Sigui quina sigui la sort d'aquesta edició gironina de l'*Ars poetica* o *Epistola ad Pisones* d'Horaci i sigui quina sigui la valoració que hom en pugui fer, el cert és que aquest llibre és un testimoniatge singular de la presència del poeta de Venúcia a Girona i un testimoniatge també de l'esforç d'un gironí, Pere Bes i Labet, que a mitjan s. XVIII va palesar el seu interès per fer conèixer, especialment als joves –ell també ho era– la poesia i els preceptes de qui ell, en més d'una ocasió, anomenà *Princeps lyricus*.

⁴⁵ «El rei amb els gossos, el fill, la reina i els servents cauen (moren) pels trets, pel salt, pels crits i llançant-se al llac»

⁴⁶ «...sí gosa fer el mateix, suï molt i es fatigui en va...»

⁴⁷ Joseph de Gregorio y Mauro, marquès de Vallesantoro, era aleshores el governador militar i polític de Girona.

⁴⁸ No el trobem esmentat en el llibre de Salomó Marquès *L'ensenyament a Girona al segle XVIII*, Col·legi Universitari, Girona 1985.

ARTE POETICA

DE QUINTO HORACIO
FLACCO

ESCRITA A LOS PISONES,
TRADUCIDA AL IDIOMA
Español, è Ilustrada con Notas
de Erudicion.

DIRIGIDA A LOS SEÑORES
*Candidatos de Rhetorica, i prin-
cipalmente de Poesia.*

DEDICADA AL PRINCIPE DE
los Apostoles, i Cabeza de la
Iglesia San Pedro.

POR PEDRO BÈS, I LABÈT, NATU-
*ral de Gerona, Cursante del segundo
año de Philosophia Thomistica.*

(S S S S S S S S S S S S S S S S)

GERONA: Por MIGUEL BRÒ, Im-
presor, i Librero, en la calle de
las Ballesterias.